

УДК 81'322.61

ФРАЗЕМІКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ ІВАНА ФРАНКА: СПРОБА ЛЕКСИКОГРАФІЧНОЇ РОЗРОБКИ

Яким М. Б.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті розкрито основні принципи створення словника фразеологічних висловів у наукових працях Івана Франка, зокрема удокладнено визначення «фразеологічний вислів» як предмету лексикографічних розробок; з'ясовано особливості опису речстрових одиниць та визначено роль презентації разом із мотивацією для розробки цих одиниць.

Ключові слова: фразеологізм, лексикографічна розробка, семантика, ілюстровані приклади, словник ідіом.

Yakym M. B. Phrasemics of Ivan Franko's scientific works: the attempt of lexicographic elaboration. Among important factors of the literary language development there is the contribution into its enrichment made by the creators of fiction literature. Ivan Franko occupies a very essential place in this process. Not only fiction or publicistic but also scientific heritage of Kamenyar is marked by the richness of phraseological expressions.

Ivan Franko's lexical heritage has already been the object of lexicographic interpretation but phraseological units, namely in his scientific works, were not subject to such elaboration.

In the article we provide a brief review of works on this problematics and define the importance of the scientific research of the problem. Taking into account the achievements of theoretical and practical phraseology and the specificity of the object of the analysis, we consider the main principles of lexicographic processing of phraseological units in Ivan Franko's scientific works. For this purpose we outline a source base (phraseological expressions chosen from a 50-volume collection of works) and on the basis of the definition of a phraseme as a lingual unit we define the amount of the interpretation material and hence – a registered part of the dictionary. We consider the main principles of a dictionary article construction and we also offer the ways of interpretation of registered phrasemes semantics paying attention to their correlation with this or that part of speech, the peculiarities of formal grammar structure, the contexts of their usage. We explain the place of sending and the place of lexicographic elaboration of a phraseological unit in the registered part and some peculiarities of illustrative material introduction.

Key words: phraseological expression, lexicographic elaboration, illustrative material, dictionary article, semantics.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Мова, перебуваючи в постійному розвитку, на кожному історичному етапі свого існування збагачується новими виражальними засобами. Джерела запозичення таких засобів різноманітні. Це і внутрішні потенції літературної мови, і засвоєння з мови діалектної, і чужомовні впливи. Вагомий внесок у збагачення її лексичного і фразеологічного потенціалу роблять діячі красномовства.

Іван Франко, як один із них, широко використовував фразеологізми. А тому вони широко репрезентовані не тільки в художній і публіцистичній, а й науковій спадщині.

Лексикографічною розробкою художнього доробку Камєняра тривалий час займалася група учених під керівництвом професора Івана Ковалика. Останнім було розроблено наукові основи укладання і побудови Словника мови художніх творів Івана Франка [2; 3]. На цій науковій базі лінгвісти Львівського національного університету ім. Івана Франка та відділення мови Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України уклали словопоказчик «Лексика поетичних творів Івана Франка» [4]. Як зазначає у вступному слові до цього видання доктор філології Іван Денисюк, це лише перша фаза, етюд до створення великого лексикону. А він справді багатющий. За твердженням авторів цієї праці, тільки поетичне мовлення автора «Камєнярів» містить понад 35 тисяч слів. Розумілося, що

при укладанні лексикону розроблятимуться і фразеологічні одиниці. На жаль, мрія 40-літньої давності професора Івана Ковалика і досі не втілена в життя.

Не аналізуватимемо тут причин такого стану справ, однак зазначимо, що за цей час не велася практично жодна робота з фразеографічної інтерпретації спадщини Івана Франка. Тому при задумі створення Словника фразеологічних уживань у наукових працях нашого великого земляка ми відчували велику відповідальність не тільки перед світлою пам'яттю самого автора творів, а й основоположника лексикографічного франкознавства професора Івана Ковалика. Добре пам'ятаємо слова, що така робота може бути здійснена тільки **колективом** лексикографів і **великим допоміжним лаборантським складом** [3; 5].

Не можна сказати, що фраземіку творів Івана Франка не розробляли цілком. Деяцтво її представлено у «Словнику української мови» в 11-ти томах, академічних фразеологічних словниках української мови [6; 7]. Але окремої фразеографічної роботи із цієї проблематики досі немає.

Своє перше слово щодо фразеографічної інтерпретації наукової спадщини Івана Франка ми сказали в Києві на конференції з питань франкознавства 2002 року [5, 376–380]. Основні засади, викладені у цій статті, набули уточнень і розвитку [6, 785–793]. Інші положення з'явилися у процесі праці над самою обробкою фразеологічного матеріалу і тому потребують публічного зголошення.

Формулювання мети і завдань статті. Мета нашого дослідження – з урахуванням досягнень вітчизняної теоретичної і практичної фразеології та специфіки об'єкта аналізу викласти основні положення лексикографічного опрацювання фразеологічних одиниць у наукових працях Івана Франка. Для цього окреслити джерельну базу і на основі дефініції фраземи як лінгвальної одиниці визначити обсяг інтерпретаційного матеріалу, а звідси – реєстрової частини словника; викласти основні положення щодо укладання словникової статті; подати принципи тлумачення семантики реєстрових фразем, а також контекстів їхнього вживання.

Виклад основного матеріалу дослідження. *Фразеологізм*, на нашу думку, це така відтворювана конотативно-номінативна одиниця, яка характеризується традиційною стійкістю компонентів, що втрачають свою лексичну самостійність і, зазнаючи переосмислення, виражають цілісне фразеологічне значення, має набір морфологічних ознак, що дає змогу співвіднести її з тією чи тією частиною мови, а також виступає членом речення. Лише такі стійкі словосполучення, які характеризуються названими ознаками, є об'єктом аналізу і складатимуть реєстрову частину словника. З огляду на це до реєстру не включено сталих словосполучень, у яких компоненти зберігають лексичну самостійність (*наживати ворогів*), а також прислів'їв, приказок тощо [детальніше див. 5, 377].

«Оформлення реєстрової одиниці, – як слушно зауважують автори «Словника фразеологізмів української мови», – становить одне зі складних питань укладання фразеологічного словника» [7, 5]. Кожен фразеологізм у реєстрі подано в початковій, або, як ще кажуть, вихідній формі, яка визначається співвіднесеністю ФО з тією чи тією частиною мови. Для іменникових (субстантивних) одиниць такою формою є та, у якій граматично опорний компонент – здебільшого іменник – знаходиться у називному відмінку однини (напр.: *альфа і омега*: ...*тоді на Русі розцвітало ярмаркове життя, альфою і омегою якого була розпуста, азартні ігри і пияцтво* (44/1, 463); *козячий скік*: *Повторяю, з нашою темою ся парость оповідань (...) вірувань та ворожень не має нічого спільного. Раз поповши на неї, д. Яворський (...) зараз же і поховнувся на безплідне поле загальнолюдської етнології (...). А розвідка могла дуже легко обійтися без того козячого скоку* (36, 39)). Якщо іменникові фразеологізми вживаються тільки у множині, то для них початковою формою є називний відмінок множини за граматично основним компонентом (*царські очі, вуха і руки*: *Урядники були, так сказати, царськими очима, вухами і руками...* (44/2, 496)).

Прикметникові (ад'єктивні) фразеологізми подано у формі, де граматично опорний прикметниковий компонент є в називному відмінку однини чоловічого роду (напр.: *багатий на слова*: *Додаємо до того спостереження, що І. "Еніт" значно багатша на слова і на стилістичні прикраси* (34, 343)). Якщо прикметниковий фразеологізм не фіксується в однині, то початковою слугує форма називного відмінка множини: *перші й останні*: ...

якраз його брати, Святослав і Володимир, перші й останні організували систематичні походи на половців (40, 188). Ті прикметникові фраземи, які вживаються в наукових працях в єдиній незмінній формі, подано в цій же незмінній формі (напр.: *гарячого серця*: ...*спосібний, гарячого серця і великою енергією обдарований, він усі свої сили, всі свої засоби посвятив для других* (46/1, 66); *старої "доброї" марки*: *Ну, живуть іще в Україні патріоти старої "доброї" марки!* (37, 421)).

Дієслівні (вербальні) фразеологізми оформлюються за такими правилами. Якщо граматично опорний дієслівний компонент є фінітним, то ФО наводиться у реєстрі за формою інфінітива: *займати широке місце*: ...*обік пісень справді народних широке місце займали популярні вірші відомих авторів* (41, 273); *сушити голову*: *Яке було те подружжя людей, спарованих серед таких обставин, тим давній драматург не сушить собі голови* (33, 211). Дієслівні формально незмінні фразеологізми будь-якої структури вжито в цій незмінній формі (напр.: *і не в голові було*: *Брали ж бо ся за неї люди, котрим і не в голові було, що література може ... стояти в зв'язі з суспільністю* (33, 368)). У вербальній фраземі, що за структурою співвідносна із двоскладним реченням, дієслівний компонент подається або в теперішньому часі 3-ої особи однини (якщо вид недоконаний), або в минулому чи майбутньому часі (якщо вид доконаний): *Бог святий знає*: *Зачим пондобилося Ом(елянові) Ог(оновському) розказувати народові про Пантелеймона, і зачим понадобиться народові читати се оповідання, се хіба Бог святий знає* (26, 205); *мода пішла*: *Від кінця XVIII в. пішла в Німеччині мода на біографічні лексикони...* (40, 14); *біда притисне*: *Патріотизм німців ... тоді лиш будиться і сильно ділає, коли їх самих біда притисне* (26, 27). Форми граматичної категорії часу відображаються не в реєстровій, а в ілюстративній частині.

Прислівникові (адвербіальні) і вигуківі (інтер'єктивні) фразеологізми подаються у своїх єдиних незмінних формах: *в чотири очі*: ...*він хіба в чотири очі признається доброму приятелю, що він русин* (44/2, 623); *в щасливій хвилі*: *Поетичне слово, сказане в щасливій хвилі при якійсь одній нагоді (...), може кинути ясне світло на справи, про які поет і не думав...* (43, 383); *brate мій*: *Раз побачив Абу Нувас у мечеті чоловіка з брудним лицем, який просив у Бога прощення своїх гріхів. "Ах, брате мій, – промовив він, – чому ж ти не просишся до пекла задля отсього свого брудного лиця?"* (39, 55–56).

Фразеологізми у реєстрі пропонованого Словника подаються за алфавітом з урахуванням усіх компонентів, серед усього й факультативних. Місце опрацювання фразеологізму і його подання в реєстровій частині залежить від структури останнього та формальної ознаки опорного компонента. У фраземах зі структурою підрядного словосполучення розробка і подання здійснюється при граматично опорному компонентові (*мати голос* при компонентові *мати*, *в тяжкій хвилі* – при *хвилі*, *по якій годині* – при *годині*). При інших, граматично не опорних компонентах цього ж фразеологізму подається

тільки ФО із відсиланням на місце її повного фразеографічного опрацювання. Такий принцип застосовується і тоді, коли у складі ФО є числівниковий компонент.

Якщо фразема має структуру сурядного словосполучення, то вона піддається фразеографічній інтерпретації при першому за порядком компонентів (*альфа і омега* при компонентів *альфа*, *ні сват* *ні брат* – при компонентів *сват*).

Якщо дієслівний компонент ФО виражений формою дієприкметника чи дієприслівника, то така одиниця не виноситься окремо в реєстр, а подається у кінці статті, де це дієслово є фінітним: *махнути рукою* ... *махнувши рукою*: *Але в кінці, махнувши рукою, став коло директорського столика і почав переглядати папери* ... (46/1, 70).

Опорні слова подаються за зовнішнім і внутрішнім алфавітом із збереженням тих засад, що і в академічному фраземнику 2003 року [8, 10–11].

Кожна реєстрова фразема семантично інтерпретується. При тлумаченні значення ми дотримуємося загалом тих настанов, які має на сьогодні у своєму розпорядженні теорія української фразеографії. Зокрема, ми брали до уваги настанови, висловлені Вірою Білоноженко в монографії «Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів» [1, 44–82] й авторами академічного фраземника 2003 року [8, 11]. Суть семантичного тлумачення полягає в тому, що форма його зумовлена співвіднесеністю кожної окремої одиниці з певною частиною мови. Так, значення іменникової ФО інтерпретується через іменникову формулу, тобто іменник у складі пояснення значення є домінуютьою (*перші акорди* “початки чого-небудь”, *біжуча хвиля* “сьогодення”, *суспільні слимаки* “пристосуванці до будь-якої влади”). Прикметникову фраземіку тлумачимо через прикметникову формулу (*скутий на слова* “лаконічний, небагатослівний, стислий у висловленні думки”), дієслівну – через дієслівну формулу (*мати мужнього духа* “відзначатися хоробрістю”, *ставити справу ребром* “робити щось з винятковою гостротою, заявляти про щось відверто, принципово, з усією рішучістю”), прислівникову – прислівникову (*одна-однісінька* «єдина» *мертвецьким сном* “дуже міцно”, *з тяжкою бідою* “важко, з великими труднощами”).

Пояснення вигуківих фразеологічних одиниць є описовим (напр.: *мій Боже* “уживається для вираження захоплення, розпачу, відчаю”. – *Мій Боже, чи то мало в нас роботи? Розвиваємося, політикуємо, займаємося штукою, театром, археологією* (44/1, 459)).

Фразеологізми так званої незамкненої структури [детальніше про це див.1, 78–82] тлумачаться через перебудову всього речення, у якому вони виступають, зі словами “хто-небудь...”, “що-небудь...” (напр.: *прийшла охота* – “У кого-небудь з’являється якесь бажання, комусь хочеться щось здійснити. – Ну, що би сказали німці, або поляки, або чехи, коли б якому червонорусові прийшла охота з такими претензіями в їх літературу?” (33, 74); *пішли слухи* – “Що-небудь стало відомо комусь” – ...в Галичині пішли перші слухи про скасування панщини... (44/2, 526)).

Джерельною базою фразеологічного корпусу Словника є тексти наукових праць Івана Франка, поміщених у п’ятдесятитомному зібранні його творів. Усвідомлюємо, що з огляду на їх коректування, ці тексти не є надійним джерелом для виявлення саме Франкового фраземікону, та й далеко не вся наукова спадщина увійшла до цього видання. Розуміємо усю важливість зіставлення з рукописними відповідниками, хоч для двох-трьох людей це завдання є непосильним. І все ж ми зупинилися на цьому зібранні насамперед через доступність текстів, а також реальну можливість довершити розпочату справу.

Оскільки фраземник, за нашим задумом, мав би називатися «Словником фразеологічних уживань...», то зі зрозумілих причин намагаємося в ілюстративній частині подати усю сукупність контекстів, у яких виступає та чи та фразеологічна одиниця. Це дасть змогу не тільки виявити семантичні і стилістичні нюанси, а й простежити щільність фразеологічного наповнення наукових текстів (напр.: МАСА: велика (величезна, значна, страшена, така, ціла) маса. Дуже багато чогось. *Власне з цього погляду, полишеного без уваги д.Ключевським, він розбирає цілу масу північних житій ...* (34, 420). *В російських, а особливо столичних бібліотеках зібрана така маса старих слов’янських рукописів, а в них така маса прецікавих і досі не використаних пам’яток, що ніякий славист (...) не сміє ігнорувати їх* (34, 431). ... *знайдемо в “Енеїді” розсипану цілу масу деталей, що виявляють у авторі дуже пильного і бистрого обсерватора...* (34, 453). *Навпаки, тепер наче міх розв’язався, і він почав плодити велику масу такої самої мертвечини* (35, 71). *Не диво, що ті часи полишили нам величезну масу писань того роду...* (35, 150). *Нема сумніву, що серед великої маси нагромаджених деталей знайдеться немало помилок...* (35, 351)). До обстеження не включаємо не-авторські українськомовні переклади тих праць, які Іван Франко написав чужомовно. Усі ілюстрації подаємо послідовно за томами, а в межах тому посторінково. Власний пропуск частини контексту передаємо трьома крапками у круглих дужках (напр.: БРАТІ: старші браті. *Суспільна знать. В краї, де найкомпетентніші громадські уста проголошують тезу про довір’я народу до суспільних верхів, де народ виявляє це довір’я виборами до сейму, (...) горнеться до старших братів у “народних гуртках” (...) – в цьому краї якесь нововведення до шляхового закону може раптом порушити згаданий зразковий спокій і порядок...* (44/1, 510))

Для доповнення, уточнення, деталізування цитати-ілюстрації, кращого розуміння змісту речення і фразеологізму у квадратних дужках наводяться слова чи словосполучення з іншого контексту: [*Данило Мордовець*] *писав велику масу по-московськи і опублікував тою мовою більше як 100 томів праць* (36, 43).

Паспортизацію ілюстративного матеріалу подаємо у круглих дужках із зазначенням тому і сторінки, звідки виписано фразеологізм та його контекст.

ФРАГМЕНТ МАТЕРІАЛІВ «СЛОВНИКА...»

АВАНТЮРУ: **вдатися в авантюру.** Див. **вдатися.**

АВГІЄВУ: **вичистити авгієву стайню.** Див. **вичистити.**

АДАМА: **від Адама і Єви.** Дуже здалека, з самого початку. *Бартек толкує їм немов "по писанію" від Адама і Єви історію народин Ісусових* (36, 263).

АДОВА: **Адова твердиня.** Див. **твердиня.**

АКОРДИ: **перші акорди.** Початки чого-небудь. *Чутно глухі відгуки якихось суперечок, навколо англіцизмів, яких перші акорди чули ми вже в канонічних Діяннях та в листах ап. Павла, але ясних, виразних звісток нема* (38, 171).

АЛАРМ: **затрубити на алярм.** Див. **затрубити.**

АЛЬФА: **альфа і омега,** книжн., чого... *Головне в чомусь, основа, зміст, суть чого-небудь. ...тоді на Русі розцвітало ярмаркове життя, альфою і омегою якого була розпуста, азартні ігри і пияцтво* (44, 463).

АМЕРИКУ: **відкривати Америку.** Див. **відкривати.**

АНАФЕМУ: **кидати анафему.** Див. **кидати.**

АНГЕЛІВ: **відавати душу в руки ангелів.** Див. **відавати.**

АНГЕЛЬСЬКА: **ангельська невинність.** Див. **невинність.**

АРГОВИМ: **арговим оком.** Див. **оком.**

АРГУМЕНТИ: **входити в аргументи** Див. **входити.**

АРГУСОВІ: **Аргусові очі.** Див. **очі.**

АРЕНУ: **выводити на арену.** Див. **выводити.**

АРМАТА: **армата убієнія** книжн. Засіб переслідування, побиття, знищення. *Теорія ся справді зовсім оригінальна... може вона служити "арматою убієнія" і відстрашуючим приміром!* (45, 297).

АРМІЯ: **резервова армія.** Групи людей без визначеного роду занять. *Великі міста і ті багаті "резервові армії" жінок, вибитих із натуральної колії, дають їм до сього багато нагоди* (45, 297).

АРХІВ: **віддати в архів.** Див. **віддати.**

АРХІВНИЙ: **архівний міль.** Див. **міль.**

АРШИН: **не підходити під аршин.** Див. **підходити.**

філістерський аршин. Обивательське порівняння. *У "Заспіві" наш автор енергійно протестує проти тих філістерських аршинів* (33, 191).

АХИ: **охи та ахи.** Див. **охи.**

–Б–

БАБА: **Ірод-баба.** Дуже зла жінка. *Що значать усі ті дотепи про тещу, про пантрофлярів, про Ірод-баб?* (45, 297).

і баба і ціла громада. Будь-хто, усі. *Як буде десять різних властей і невластей НАДЗОРУВАТИ, як-то кажуть, і баба, і ціла громада, то... до ладу не буде* (46/II, 113).

БАБАЯ: **як дитина бабая.** Див. **дитина.**

БАВИТИСЯ: **бавитися в критика.** Робити невідалу спробу критикувати. Автор супроти сього оповідання бавитися в критика і каже: *"Те, що передають про увільнення Матвія і вздоровлення його очей, по-моєму, не заслуговує на віру"* (38, 234).

БАГАТА: **багата китиця.** Див. **китиця.**

БАГАТЕ: **багате жниво.** Див. **жниво.**

БАГАТО: **багато води упливло.** Дуже давно щось було, минуло багато часу з якоїсь пори. *Багато води уплило за той час і багато дечого змінилося на Україні* (35, 402).

багато диму, а огню мало. Подія не варта розмов про неї. *Коби лиш все то була правда, коби лиш в тім не було багато диму, а огню мало* (44/I, 207).

не багато можна дати (за що). Див. **дати.**

БАГАТСТВА: **дійти до багатства.** Див. **дійти.**

БАГАТШИЙ: **багатший на слова.** Докладніший. *Додаємо до того спостереження, що "Enim" значно багатша на слова і на стилістичні прикраси* (34, 343).

БАГНА: **витягти з багна.** Див. **витягти.**

БАЙКА: **стара байка.** Щось давно відоме; неправда. *Правда, звісна польська поговорка "szlachcic na zagrodzie - rowny wojewodzie" була вже й тоді старою байкою* (26, 181).

БАЛАКАТИ: **нема що й балакати.** Щось є неможливим, нереальним. *Про те, щоб ведмедівська попівна справді "з коней повалила" сімсот яничарів, нема, розуміється, що й балакати* (42, 292).

БАНЬКИ: **миляні баньки.** Те, що виявляється ненадійним, тимчасовим, несправжнім. *Та ми можемо без вагання сказати, що все те миляні баньки. Бо ж із позичених грошей край не мав би нічого ані на один рік* (44/II, 242).

пускати баньки. Див. **пускати.**

БАРАБАН: **бити в барабан.** Див. **бити.**

БАРДИ: **барди нації.** Національні співці, герої, що формують націю. *Великі барди нації замовкли, далі зійшли в могилу, еміграційна поезія затихла. Озиваються нові голоси в краї, на ґрунті* (31, 388).

БАРИШІ: **нагонювати бариші до кишені.** Див. **нагонювати.**

БАТЬКИ: **духовні батьки.** Натхненники, основники чогось. *Адже ж його самого можна назвати одним із чільних духових батьків того живого і плідного руху* (31, 336).

батьки народу. Керівники, вожді. *Цей факт ... кидає дивне світло на наших батьків народу* (44/I, 21).

БАТЬКІВСЬКА: **батьківська хата.** Див. **хата.**

БАТЬКІВСЬКУ: **під батьківську стріху.** Див. **стріху.**

БАТЬКОВОЇ: **до батькової хати.** Див. **хати.**

БАТЬКО: **батько-мати.** Батьки. *Одні дружби кличуть молоду – ще прощається з батьком-матір'ю* (42, 90).

БАЧИВ: **не бачив світ і корона польська.** Див. **світ.**

БАЧИТИ: **ані сліду не бачити.** Зовсім не зауважувати. *Се й єсть натуральний початок нової, так зв(аної) Київської літописі, нав'яної, як побачимо далі, новою тенденцією, якої ані сліду не бачимо в початковій літописі* (40, 86).

й уві сні не бачити. Хто-небудь навіть увявити собі не може чогось. *Досягаючи таких успіхів у мистецтві, вбивати своїх ближніх. які нам літописець й уві сні не міг бачити* (37, 551).

не бачити руки чиеї. Не помічати впливу. *Не бачимо його руки в ділі, що саме докочувалася, не чуємо майже його голосу* (39, 516).

бачити в належнім світлі. Тракувати правильно. *До добрих прикмет треба зачислити ... широку ідейну підкладку, котра дозволяє авторові й читачеві в ті наведені факти відразу бачити в належнім світлі* (33, 31).

(і) на очі не бачити. Не зустрічати. *Тут його зустріли блискучі постаті з прекрасними вінцями в руках, яких він ніколи й на очі не бачив* (30, 359).

не бачити світу. Бути неосвіченим. *Замість наукового викладу дав нам найвні міркування мужика, що не бачив світу* (45, 437).

БАЧНИМ: бачним оком. Див. **оком.**

БАЧНУ: звернути бачну увагу. Див. **звернути.**

БЕЗВРЕМЕННО: благовременно і безвременно. Див. **благовременно.**

БЕЗДОМНОЮ: остатись бездомною сиротою. Див. **остатись.**

БЕЗДОННИЙ: бездонний дурень. Див. **дурень.**

БЕЗДОРІЖЖЯ: вести на бездоріжжя.

Див. **вести.**

БЕЗПАМ'ЯТІ: довести до безпам'яті. Див. **довести.**

БЕЗСОРОМНА: безсоромна голова. Див. **голова.**

БЕРЕ: бере переляк. Див. **переляк.**

бере совість. Див. **совість.**

БЕРЕГ: сонячний берег. Життя, існування. *Важиться навіть воскресати мертвих і виривати їх із Адової твердині назад на сонячний берег* (37, 480).

БЕРЕГА: пристати до берега. Див. **пристати.**

БЕРЕГІВ: виступати з берегів. Див. **виступати.**

БЕРУТЬ: дрижачки беруть. Див. **дрижачки.**

БЕСІДА: заходить (іде) бесіда. Починається розмова. *Відтак зайшла бесіда о границях і о формі правління в будуцій Польщі* (46/І, 33). *В п'яти літах, о котрих у нас іде бесіда, доходи ті виносили ...* (44/І, 217).

БЕСІДИ: (і) бесіди нема. Див. **нема.**

БИЙ: бий мене сила божа. Див. **сила.**

БИСТРА: бистра голова. Див. **голова.**

БИСТРЕ: бистре око. Див. **око.**

БИСТРИЙ: бистрий розум. Див. **розум.**

БИСТРИМ: бистрим оком. Див. **оком.**

БИСТРОГО: бистрого ума. Див. **ума.**

БИСТРОЇ: бистрої пам'яті. Див. **пам'яті.**

БИСТРУ: пускатися на бистру воду. Див. **пускатися.**

БИТВІ: впасти у битві. Див. **впасти.**

БИТВУ: вдаватися у битву. Див. **вдаватися.**

БИТИ: бити себе в груди. Бути в розпачі. *Надійшли деякі вірні мужі .... оплакали і вихвалили мученика .... підняли величезний плач за ним і вернули до Єрусалима, б'ючи себе в груди* (36, 151).

бити на гвалт. Сповідати про небезпеку, подавати сигнал тривоги. *Били на гвалт у дзвони* (46/ІІ, 331).

бити в лице. Давати ляпаса. *Вони вневнили його (Алкан-пашу), що Лях вірний йому і б'є в лице Самійла* (40, 302).

бриндзю бити. Виконувати нудну роботу. *Куди нам думати про Академію, поки головний контингент наших "учених" мусить, по словах старого "страхопуда", дуже сумно, без хвантазії бриндзю бити у гімназії* (46/ІІ, 172).

бити в ніс. Див. **вдаряти.**

бити в (одну) точку. Постійно спрямовувати свої зусилля, увагу, дії для досягнення певної мети. *Се мало свої добрі боки, як усяка праця, що б'є в одну точку* (31, 482).

бити в очі. Бути особливо помітним; привертати увагу. *Ухвачено, що для зближення з людом треба наперед усього взяти на себе форми, які били би в очі, а потім зобов'язатися до лагіднішого поступування з селянами* (35, 127). // *Бути яскраво вираженим. На перший погляд б'є в очі її подібність до оповіданої в Євангелії Йоана пригоди Ісуса на весіллі в Кані Галілейській* (39, 186). // *Вражати чим-небудь. Замість висловити якийсь сумнів щодо самого тексту пісні, що своєю нескладністю б'є в очі, Куліш так само, як і Руліковський, скидають усе на народну пам'ять* (42, 289). // *Суперечити чому-небудь. Візьмімо, прим., закон про репрезентацію, що так і б'є в очі всякому почуттю справедливості* (45, 385).

бити в пику. Категорично суперечити. *Се тільки перша половина мислі д. Куліша, виписана в заголовка сього розділу, а друга половина, як звичайно, б'є першій в пику!* (26, 170).

БИТИЙ: битий гостинець. Див. **гостинець.**

БИТИМ: іти битим шляхом. Див. **іти.**

БИТИСЯ: битися, мов риба об лід. Жити в тяжких матеріальних умовах, переборюючи нестатки. *Вони відриваються від свого рідного кореня, від свого народу, стаються для нього чужинцями ..., а опісля б'ються, мов риба об лід, не можучи найти собі ніде відповідного діла* (26, 294).

БИЧ: бич Божий. Покарання. *Тяжким бичем Божим на таких людей, а властиво на такий духовий склад у наших інтелігентів був М. Драгоманов* (35, 201).

БИГ: дасть Біг. Див. **дасть.**

БИГАТИ: бігати на службу чужим богам. Заподливо служити, догоджаючи чужому, зневажаючи своє. *Не попали в друк много, много інших праць ... погоджені та зневажені тими нечисленними інтелігентами, що здавен-давна любили бігати на службу чужим богам* (38, 8).

БІДА: біда притисла (стряслася) кого (з ким). *Хто-небудь потрапив у тяжке, скрутне становище. Патріотизм німців ... тоді лиш будиться і сильно ділає, коли їх самих біда притисне* (26, 27). *В р. 1205 стряслася біда над Рюриком* (39, 471).

не (велика, така) біда. Нічого, не погано, дарма, байдуже. *Що ніж батьками та невістками трафлялося "срамсловіє", що вони вживали сороміцьких слів, се ще не така біда* (39, 352). *А для такого великого діла, як відродження і консолідація якоїсь нації, не біда прийняти в рахунок і порцію національної виключності* (45, 291). *То ще не велика біда, що нині люди не будують таких будинків, як єгипетські піраміди* (45, 306).

БІДИ: від біди. Заледве. *Белетристичні проби Барвінського ... свідчать аж надто часто не про талант, а про брак таланту, який від біди надштукуюється публіцистичними або мнимо сатиричними екскурсами* (41, 36).

наробити біди. Див. **наробити.**

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоноженко В. М. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк. – К. : Наук. думка, 1989. – 153 с.
2. Ковалик І. І. Принципи укладання Словника мови творів І. Я. Франка / І. І. Ковалик // Українське літературознавство. Іван Франко. Статті і матеріали. – Львів, 1968. – Вип. 5. – С. 174–183.
3. Ковалик І. І. Наукові філологічні основи укладання і побудови Словника мови художніх творів Івана Франка / І. І. Ковалик // Українське літературознавство. Іван Франко. Статті і матеріали. – Львів, 1972. – Вип. 17. – С. 3–10.
4. Ковалик І. І. Лексика поетичних творів Івана Франка: методичні вказівки з розвитку лексики / І. І. Ковалик, І. Й. Ощипко, Л. М. Полюга. – Львів : ЛДУ, 1990. – 263 с.
5. Пілько О. Фразеографічна розробка наукової спадщини І. Франка / Орест Пілько, Мирон Яким // Літературознавчі студії. – Вип. 2. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2002. – С. 376–380.
6. Яким М. Принципи укладання словника фразеологічних уживань у наукових працях Івана Франка / Мирон Яким, Орест Пілько // Франкознавчі студії : [зб. наук. праць]. – Дрогобич : Коло, 2007. – Вип. четвертий. – С. 785–893.
7. Фразеологічний словник української мови / АН України [укл. В. М. Білоноженко, В. О. Винник та ін.] : у 2-х кн. – К. : Наук. думка, 1993. – Кн. 1. – 528 с.; Кн. 2. – 475 с.
8. Словник фразеологізмів української мови [укл. В. М. Білоноженко, В. О. Винник та ін.]. – К. : Наук. думка, 2003. – 786 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах / Іван Франко [ред. колегія: Є. П. Кирилюк (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1980. – Т. 26. – 462 с.; 1981. – Т. 30. – 720 с.; 1981. – Т. 31. – 596 с.; 1982. – Т. 33. – 527 с.; 1981. – Т. 34. – 559 с.; 1982. – Т. 35. – 511 с.; 1982. – Т. 36. – 487 с.; 1982. – Т. 37. – 678 с.; 1983. – Т. 38. – 619 с.; 1983. – Т. 39. – 703 с.; 1983. – Т. 40. – 560 с.; 1984. – Т. 41. – 682 с.; 1984. – Т. 42. – 598 с.; 1986. – Т. 43. – 482 с.; 1984. – Т. 44/1. – 694 с.; 1985. – Т. 44/2. – 768 с.; 1986. – Т. 45. – 574 с.; 1986. – Т. 46/2. – 438 с.